

Farkas Tamás

1987-ben születtem Miskolcon. 2006-ban érettségiztem a miskolci Ávasi Gimnáziumban, ez év szeptembere óta az ELTE BTK szabadbölcsház alapszakos filozófia szakirányos hallgatója és az Eötvös József Collegium tagja vagyok. Az évben felvételt nyertem filozófia MA-ra. 2009 áprilisában a XXIX OTDK-án a „Descartes és a test-lélek együttműködés. A karteziánus dualizmus végső erőpróbája” című, Dr. Faragó-Szabó István témavezetésével írt dolgozattal különdíjat szereztem.

Farkas Tamás

Egy (mérsékelt) konzervatív szótár elvi alapvetései

Horkay-Hörcher Hörcher Ferenc: *Konzervativizmus, természetjog, rendszerváltás. Politika- és jogfilozófiai tanulmányok*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008. 383 oldal, 2900 Ft.

„A politikát megfigyelő nincs sokkal könnyebb helyzetben, mint a politikai szereplő. Egyikőjük számára sem adódnak olyan általános szabályok, támpontok (maximák és elvek), melyek alapján eligazodásuk könnyebbé válhatna” – olvashatjuk Horkay-Hörcher Hörcher Ferenc 2000-ben írott, Hume-ról szóló tanulmányában.¹ A megfigyelés valószínűleg helytálló, ám a szerző legújabb, *Konzervativizmus, természetjog, rendszerváltás* című könyve alapján mégis az lehet az érzésünk, hogy ebben a műben olyan fogódzók és támpontok (ha nem is maximák) felmutatására és rendszerezésére történik kísérlet, melyek segítséget nyújthatnak a konzervatív politikai gondolkodásmódban való tájékozódáshoz. Másrészt viszont a kötet szerkesztéséből (és természetesen az előszóból) kiolvasható szerzői intenció szerint nyilvánvalóan többről van szó, mint pusztán teoretikus útmutatásról és fogalmi megalapozásról.

A kötet implicit kérdése voltaképpen az, hogy el lehet-e jutni az alapfogalmak rendkívül alapos, történeti precizitással végrehajtott definíciójától a tényleges politikai gyakorlathoz. Vajon át lehet-e ültetni a Horkay-Hörcher által javasolt mérsékelt konzervatív szótárat a mindennapok politikájába? Hol keresse az olvasó azt a többletet, azt a pluszt, ami a kétségekívül akkurátus elméleti alapvetéseket és fogalmi fejtegetéseket átlendíti abba a valódi, mai (magyar) politikai gyakorlatba, melynek kapcsán a kötet végén a szerző maga is állást foglal? És egyáltalán: el lehet-e várni, hogy a mérsékelt konzervativizmus alapjainak lerakását rögtön az applikáció mozzanata kövesse? Nézetem szerint ezen a tájékon kell keresnünk a minden kétséget kizáróan igen alaposan megalkotott tanulmányokból álló kötet legfőbb hibáját: az írások önmagukban kiválóan megállják a helyüket, ám a szerző eredeti célkitűzését, mely szerint a könyv első felében olvasható elméleti megalapozásoknak egyfajta kiteljesítése lenne az utolsó, aktuálpolitikai kérdésekkel (is) foglalkozó rész, igazából nem sikerül megvalósítani. (Ez a probléma ugyanakkor néhány tanulmányon belül is megjelenik, ezekre még visszatérek.)

Horkay-Hörcher munkájának első felét akár tekinthetjük úgy is, mint egy részleteiben kidolgozott fogalmi taxonómiát, amely egyrészt a konzervatív értelemben vett gondolkodás és „életfelfogás”, másrészt pedig a konzervatív politika elvi alap-

1 Horkay-Hörcher Hörcher Ferenc: „A rendezett társadalom megőrzésének politikája. A konzervatív Hume és az arisztotelészi tradíció.” In: *A gentleman születése és hanyatlása*. Helikon Kiadó, Budapest, 2006. 53. o.

vetéseként funkcionál. Azért tartom fontosnak a fenti distinkció megtételét, mert a szerző az első fejezetben a „konzervativizmus” címszó alatt tulajdonképpen két külön gondolati szálát futtat. Egyfelől adott a konzervatív antropológia jellegzetes embere: a „csupasz létező” (14.), aki a „kezdetektől folyamatosan szembesül azzal, hogy nem képes beilleszkedni a számára adott környezetbe” és aki „ellenséges világba születik bele” (15.). Ez a lény a különféle konzervatívnak minősített szerzők leírásaiból jól ismert módon éli az életét; azaz néha racionálisan gondolkodik, de többnyire az érzelmei irányítják. Miután eleve egy közösségbe született bele, e közösségtől készen kapja a nyelvet, a kultúrát és a különféle hagyományokat; teljes mértékben ki van szolgáltatva embertársainak, az élete különböző egyedi szituációk sorozata, „szabadságát [pedig] igen nagy mértékben meghatározza előzetes felkészülése: neveltetése, tanulmányai, tudatos és nem tudatos élményei, tapasztalatai” (25.).

Ez az antropológia eleve meghatározza a „konzervatív módon” felfogott ember által művelt politika lehetőségeit. Fontos átlátnunk, hogy milyen hatalmas teher nehezedik a fentebb elnagyoltan bemutatott emberképre, hiszen a politika elvi alapvetése, és az ebből következő mindennapi politikai gyakorlat is erre az emberkonceptióra épül. Fennáll annak a veszélye, hogy – amennyiben az ember fenti leírása inadekvát – voltaképpen értelmét veszti a konzervatív módon felfogott ember igényeire és lehetőségeire szabott politikai elmélet és gyakorlat. Ennek a – bizonyos értelemben tehát kényszerpályára állított – politikának lenne a legalapvetőbb kiindulópontja a *prudencia* fogalma, mely mintegy segít egyenlően eloszlatni azt a hatalmas súlyt, ami a konzervatív antropológiára nehezedik. A könyvben számtalanszor előforduló terminusnak Horkay-Hörcher igen nagy (talán túlzottan is nagy) magyarázóerőt tulajdonít.

A kötetre oly jellemző pontos fogalomanalízis során a szerző kimutatja, hogy az arisztotelészi *phronészisz*-ből kialakuló *prudencia*, azaz a *gyakorlati okosság* fogalma egyszerre védi meg a modern mérsékelt konzervativizmust a szerző által elsősorban Burke nevéhez kapcsolt „múltfetisizmustól” (29.), a felvilágosodás individualista, végsőkéig racionalista, univerzalisztikus politikai-erkölcsi gondolkodásától, valamint a szélsőséges szubjektivizmus és relativizmus veszélyeitől. Ezen negatív felsorolás egyben annak meghatározásában is segítséget nyújt, hogy Horkay-Hörcher a *prudencia* jelentésének mely árnyalatait nyomatékosítja. Először ott van az Arisztotelész-től származó jelentés az elfogadható középút megtalálásáról. Másfelől a *prudencia allegóriája* című Tiziano képre épülő elemzése kapcsán a kifejezés időre vonatkozó konnotációi bontakoznak ki: ehelyütt a *prudencia* egyszerre utal a helyes politikai gondolkodás múltat-jelent-jövőt egyaránt magában foglaló jellegzetességére. Végül pedig a *kairosz-decorum* („jó időzítés”, illetve „helyénvalóság”) párossal kiegészített elemzés megmutatja, hogy a *prudencia* fogalma személy- és helyzetérzékeny, így a gyakorlati okosságra alapozó politika ellenáll azon kritikáknak, mellyel az egyént és a konkrét szituációt, valamint az egyéb körülmé-

nyeket egyaránt figyelmen kívül hagyó univerzalista liberalizmus sújtható. Ám a szerző által a *prudenciának* tulajdonított karrier még korántsem áll meg itt. A gyakorlati okosság „politikai vetülete” (83.) nem más, mint az először Friedrich Meinecke által tematizált államrezon [*Staatsräson*] fogalma, amely voltaképpen a különböző válsághelyzeteknek, bel- és külpolitikai megpróbáltatásoknak kitett, az adott szituációhoz alkalmazkodó uralkodói/államfői hatalommegőrzés megtestesülése.

A második rész szerteágazó jog- és államelméleti fejtegetéseiben szintén a *prudencia* fogalmáé az egyik főszerep. A szerző a korai modernizmus és a felvilágosodás univerzalisztikus, referenciaként szolgáló természetjoga, illetve a kodifikált pozitív jog közé próbálja beékelni saját, elsősorban a *prudenciára* alapozott pragmatikus jogfelfogását. Egy olyan jogfogalmat akar megalkotni, amelynek „közege a partikuláris szituáció” (110.). Ez a jog magasabb rendű, mint a tételes, írott jog, ám mégsem válik elvont, egyetemes, deduktívan építkező normarendszerré. Ez a pragmatikus koncepció az angol *common law* felfogásához közelíthető, amely a jogot az egyedi esetből, induktív módon vezeti le. Horkay-Hörcher az előző fejezetekben alkalmazott módszert követve jogelméletét is a konzervatív antropológia jellegzetes tételeiből vezeti le. Az egyszer már megfogalmazott tézisek elismétlése kissé redundánssá teszi a szöveget, a korábbi jellemzők (az egyén közösségre való ráutaltsága, konkrét szituációkba ágyazottsága stb.) felsorolása most kiegészül azzal a meglehetősen obskurus megállapítással, miszerint az ember egy olyan „tragikus lény”, amelynek egyfelől folyton döntéseket kell hoznia, másfelől viszont az idő és az adott helyzet sürgetése miatt képtelen valamennyi lehetséges opciót és jövőbeli következményt mérlegelni, így a döntése szükségszerűen „tragikus” lesz.

Amennyiben így áll az ember szénája (hangsúlyozom, az alább következő fejtegetésekhez elengedhetetlenül szükséges a szerző által vázolt antropológia elfogadása), akkor egy olyan jogfelfogásra és ezen alapuló törvényhozói–bírói gyakorlatra van szükség, amely tudomásul veszi az ember eme jellegzetességeit, és működése során igazodik hozzá. Horkay-Hörcher tehát ezúttal sem csupán elvi alapvetéseket kíván tenni; az általa megalkotott pragmatikus elméletet Martha Nussbaum „helyzeti” etikájának felhasználásával igyekszik az alkalmazott joghoz közelíteni. Az elméletnek a gyakorlatba történő visszacsatolása azonban nem igazán mondható sikeresnek. Miután a „Mit jelent a pragmatikus természetjog fogalma?” című részből (ismételten) megtudjuk, hogy az egyén jellemének és addigi élettörténetének, valamint a magába szívott hagyományoknak és az őt körülvevő intézményeknek elhanyagolhatatlan szerepük van a rá jellemző individuális döntésekben, a szerző már-már a banalitás határait súrolva jegyzi meg, hogy a pragmatikus természetjog úgy kívánja feloldani az egyedi eseteket univerzális törvények alapján utólag megítélő bíraskodás feszültségeit, hogy tudatosítja magában a tényt, miszerint az ítéletet megalkotó, a *prudencia* erényével felvértezett „bíró is ember”,

aki „éppoly sérülékeny helyzetben van, mint az, akinek cselekedetét megítéli”, és aki „éppúgy ódzkodik a döntéstől, mint a cselekvő egyén” (158.).

A második rész utolsó két tanulmánya eklatáns példája annak – az egész kötetet átható – eljárásnak (és természetesen az ezen processzusból következő esetleges veszélyeknek is), amelynek során a szerző azon munkálkodik, hogy bizonyos fogalmakat – eredeti kontextusukból kiragadva – alkalmassá tegyen más korok politikai gyakorlatának megvilágítására, sőt egyenesen integrálja őket a szóban forgó helyzetekbe. Ez a vállalkozás elsősorban az applikáció mozzanata miatt nehéz és kockázatos. Horkay-Hörcher nem mindig képes meggyőzni olvasóját arról, hogy a teljesen más eszmétörténeti közegből átvett különféle fogalmak bármilyen relevanciával bírnak akár a jelenlegi gyakorlati politizálással, akár a mérsékelt konzervativizmus elméletével kapcsolatban. Ezek a problémák világosan tettenérhetők „Az ítélet mint esztétikai, etikai, politikai és jogi fogalom” című szakaszban ahol kissé túlzónak és erőltetettnek érzem az ítélet arendti, ricoeuri, gadameri és oakeshotti fogalmának elemzését és összevetését mindössze annak a ténynek a megállapítása céljából, hogy van létjogosultága egy praktikus filozófiának, amely tudomásul veszi, hogy az ítéletalkotás nem áltános és örök normák, hanem egyedi szituációk alapján zajlik (190.).

A könyv legjobban sikerült, leginkább gondolatébresztő (bár a szerzői szándékokat figyelembe véve valószínűleg nem a legfontosabb) tanulmányának a harmadik rész első írását tartom, amely a „Nemzet és közösség. A közösségelvű politikai filozófia és a nacionalizmus” címet viseli. Horkay-Hörcher itt az általa inkább kultúrtörténeti jelenségként felfogott, az egyéb politikai ideológiák „morális” kritikáját végző nacionalizmus és a komunitárius filozófiák közti kapcsolatokat tárja fel. A szerző annak magyarázatát várja az ilyen irányú vizsgálódásoktól, hogy mi az oka a már többször is eltemetett, az akadémiai életben viszonylag sikertelen nacionalizmus napjainkban tapasztalható újjáéledésének. Ezen elemzés során a szerző Charles Taylor és Alesdair MacIntyre egyén és közösség-identifikációs elméleteiből kiindulva meggyőzően jut el Benedict Anderson „elképzelt közösségének” [*imagined communities*] fogalmi tisztázásához és elfogadásához, illetve a hobsbawmi „kitalált hagyományok” [*inventioned traditions*] kritikájához.

A negyedik rész radikálisan szakít a kötet addigi dikciójával, és a fogalmi analízisek, a tisztán teoretikus síkon zajló viták után a szerző a rendszerváltás utáni magyar valóság politikai–eszmétörténeti dzsungelébe kalauzol minket. És itt kerül igazán bajba az előző részek eredményeihez, az imént megalkotott „mérsékelt konzervatív szótárhoz” kapcsolódási pontokat kereső olvasó. Ezek a kapcsolódási pontok ugyanis szinte teljesen hiányoznak. A korábbi fejezetek során kifejtett elméleti alapvetéseknek jóformán semmilyen relevanciája nincs az utolsó rész szempontjából. A helyzet az, hogy az egyes tanulmányok önmagukban érthetőek és élvezetesek is, de nem látom át, miként körvonalazódhatna ezekből az írásokból a mai magyar politikai életben ténylegesen megjelen-

ni képes mérsékelt/arisztoteliánus pragmatikus konzervativizmus. Az lehet az érzésünk, hogy Horkay-Hörcher (sajnos) légüres térbe kerül, amikor az általa megfogalmazott elvi alapvetéseket a rendszerváltást követő hazai politikai gyakorlatra kívánja rávetíteni – tudniillik a szerző nem képes olyan létező politikai erőt említeni, amely akár csak közelében lenne a mérsékelt konzervativizmusnak. Ennek a nehézségnek valószínűleg maga Horkay-Hörcher is tudatában van, és vélhetőleg ezért javasolja mind „Az értékhiányos rendszerváltás”, mind „A magyar liberalizmus erkölcsi dilemmái” című tanulmányaiban egy olyan politikai–erkölcsi minimumot megcélzó pártok és rendszerek közti konszenzus megalkotását, melyre alapozva (ismét) felépülhet a kádárizmus és a felemás módon sikerült rendszerváltás után teljesen erodálódott magyar politikai közösség.

A tanulmánykötet talán legprovokatívabb, „Az értékhiányos rendszerváltás” című írásában Horkay-Hörcher jó érzékkel tapint rá korunk kollektív emlékezetének a Kádár-rendszer visszasságaival és bűneivel kapcsolatos elszámolásában jelentkező óriási és egyre kezelhetetlenebbé váló hiátusára, és ennek aktuálpolitikai következményeire. Viszont az általa megoldásként szorgalmazott, és a mérsékelt konzervativizmus egyetlen lehetséges magyarországi megnyilvánulásaként értelmezhető „*rendszerváltás alapidokumentumának*” (318. skk.) mind megalkotása, mind szerepe és gyakorlati haszna, mind pedig távlati politikai–közéleti következményei is zavarosak és nehezen körvonalazhatóak maradnak.

Minden visszassága és hiányossága ellenére Horkay-Hörcher könyve egyszerre ígéretes és fontos próbálkozás, hiszen szilárd elméleti alapvetéseket kíván adni egy olyan politikai elméletnek (és gyakorlatnak is), amely szinte teljesen hiányzik a XXI. század első évtizedének magyar közéletéből. A szerző úgy lép túl például a Láncki András „Konzervatív Kiáltványa”² által fémjelezett liberalizmus illetve szocializmus kritikán, hogy közben egy igen jelentékeny lépést tesz a hazai közéletben eddig javarészt ignorált kommunitarizmus elvi megalapozása felé.

2 Láncki András: „Konzervatív Kiáltvány.” In: *Konzervatív Kiáltvány*. Attraktor Kiadó, Gödöllő, 2002.